

ZÁRÓDOLGOZAT

Gombor Anna Mária
Gyógy- és fűszernövények Szak

Keszthely
2023

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Keszthely Campus

Gyógy- és fűszernövények Szak

A közösségi mezőgazdálkodás magyarországi helyzete, különös tekintettel a tagok gyógy- és fűszernövény felhasználási szokásaira

Belső konzulens: Dr. Bódis Judit Zsuzsanna
egyetemi docens

Készítette: Gombor Anna Mária
C1HN3E
levelező tagozat

Intézet/Tanszék: Vadgazdálkodási és
Természetvédelmi Intézet,
Természetvédelmi Biológia
Tanszék

Keszthely

2023

Tartalom

1.	Bevezetés.....	4
2.	Irodalmi áttekintés.....	6
2.1.	A közösségi gazdálkodás úttörői	6
2.2.	Közösségi gazdálkodás ma Magyarországon.....	7
2.3.	A közösségi gazdálkodás működése a gyakorlatban	8
3.	Anyag és módszertan	9
4.	Vizsgálati eredmények és értékelésük	10
4.1.	Gazdák által kitöltött kérdőív elemzése	10
4.2.	Tagok által kitöltött kérdőív elemzése	14
4.3.	A vizsgálati eredmények összefoglalása, értékelése	21
5.	Következtetések, javaslatok	23
6.	Összefoglalás.....	25
7.	Idézett forrásmunkák.....	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
8.	Mellékletek.....	28

1. Bevezetés

Záródolgozatom készítése során két célt határoztam meg. Egyrészt szerettem volna felmérni a közösségi gazdálkodásban a gazdák és a tagok közötti kapcsolatot, a fogyasztói igényeket, amivel reményeim szerint segítséget tudok nyújtani a jelenlegi gazdák, és a jövőben gazdálkodni kezdők számára. Másrészt igyekeztem felmérni a tagok gyógy- és fűszernövény felhasználási szokásait, hogy megvizsgálhassam a piacon rejlő lehetőségeket.

Azt mondják a 21. század emberének legfontosabb képessége az alkalmazkodás. Olyan fogalmakkal találkozunk nap mint nap, mint globális felmelegedés, mikroműanyagok, fogyasztói társadalom, túlfogyasztás, globalizáció, környezetszennyezés, háborúk, vízhiány, aszály, szárazság és árvizek. Éhezés és túlfogyasztás egyszerre van jelen a világban. A világ folyamatosan változik körülöttünk, így nekünk is változni kell, ha túl akarunk élni. Persze jó lenne, ha nemcsak túlélünk, hanem élünk és egy élhető világot hagynánk a gyerekeinkre.

Az egyik olyan terület, ahol a legsürgetőbb a változás igénye, az a mezőgazdaság. Az elmúlt 50–60 év nagyüzemi mezőgazdasági termelése mára azt eredményezte, hogy a termőföldek kimerültek, az élelmiszerek tápanyagtartalma lecsökkent. Rengeteg vegyszert használunk el ahhoz, hogy megtermeljük azt az élelmiszermennyiséget, amire az embereknek szüksége van - vagy legalábbis azt gondolja, hogy szüksége van rá. Ezek a vegyszerek szennyezik a talajt, a vizeinket és az emberek egészségét is veszélyeztethetik.

A NÉBIH 2006-os felmérése alapján Magyarországon egy lakos évente kb. 68 kg élelmiszerhulladékot termel. A vizsgálatot 2019-ben megismételték, ez alapján az élelmiszerhulladék 65 kg-ra csökkent. Az élelmiszerek majdnem felénél elkerülhető lett volna az élelmiszerpazarlás (Balogh., 2021).

Az egyik legérdekesebb kérdés, ami végigkísérte a tanulmányaimat az az intenzív (számomra konzervatív) mezőgazdaság és a mostanában megjelent új termelési irányzatok közötti különbségek. Rengeteg olyan kérdés merült fel, amire a következő években fogunk csak választ kapni, például, hogy az ökológiai mezőgazdasági rendszerek képesek-e kielégíteni a fogyasztói igényeket, vagy erre csak az intenzív/konzervatív gazdálkodással van lehetőség. Ahhoz, hogy ezekre a kérdésre választ kapjunk, érdemes mindkét iránynak a lehetőségeit figyelemmel kísérni. A konvencionális mezőgazdaságról már nagyon sok tapasztalat van, azonban az új módszerek életképessége csak a közeljövőben fog kiderülni. Tény, hogy egyre nő az igény a

fenntartható mezőgazdaság által megtermelt javakra, de nagy kérdés, hogy tud-e ez a rendszer úgy működni, hogy a fogyasztó is elégedett legyen és a termelő is megéljen a munkájából. Ehhez véleményem szerint mind a két félnek felelősséget kell vállalnia, erre pedig egy nagyon jó megoldás a közösség által támogatott mezőgazdaság.

A közösségi gazdálkodás definíciója:

„Egy közösségi gazdaság olyan csapat, amelyben egy gazdálkodó és vásárlói alkotnak közösséget, hogy így segítsék egymást. A hosszú távú elköteleződésért cserébe a fogyasztók megbízható helyről származó, jó minőségű, egészséges, helyi élelmiszert kapnak. A termelőknek a közösségi mezőgazdálkodás kiszámítható bevételt, biztos megélhetést ad.”
(INTERNET1, dátum nélk.)

Mivel magam is évekig tagja voltam egy ilyen közösségnek, a kutatási témám meghatározása során céлом volt egyrészt, hogy dolgozatommal segítsek a közösségeknek olyan információk feltárásával, melyek segítik a hosszútávú együttműködést, másrészt, hogy felmérjem, hogy egy felelősségteljesen gondolkodó társadalmi rétegben milyen igények merülnek fel gyógy- és fűszernövények megismerésére és felhasználására vonatkozóan.

2. Irodalmi áttekintés

2.1. A közösségi gazdálkodás úttörői

Az első közösség által támogatott mezőgazdasági mozgalmak a 20. század első felében indultak Japánban, illetve Európában is. Az 1960-as években japán háziasszonyok összefogása révén jött létre az ún. TEIKEI mozgalom. A TEIKEI jelentése a gazda arcával jelölt élelmiszer (Réthy & Dezsény, 2013).

Rudolf Steiner társadalmi szemlélete és biodinamikus mezőgazdaság rendszere közrejátszott abban, hogy Németországban az ötvenes években létrejöttek az első közösségi alapon üzemelő mezőgazdasági egyesületek. A céljuk az volt, hogy mezőgazdasági területeket biztosítsanak biodinamikus gazdáknak, akik ezután a területet adó fogyasztóknak értékesítették a termékeiket.

A hetvenes évektől a fogyasztók már szerepet vállaltak az élelmiszerek előállításában is. A közösség megvásárolta a mezőgazdasági területeket, ezt kedvező áron bérbe adta a gazdálkodóknak és a szezon eleji költségekhez hitellel járultak hozzá, így a termelőknek biztos fogyasztói bázisa alakult ki (Réthy & Dezsény, 2013).

Ez a modell Svájcban is elterjedt, a mozgalom egyik vezéralakja Jan Van der Tuin, aki az Egyesült Államokban is bevezette ezt a szemléletet, ahol a '80-as években megalakultak az első közösségi farmok. A világszerte elterjedt Community Supported Agriculture, CSA kifejezés valószínűleg az Egyesült Államokból származik.

Franciaországban igen erős hagyományai vannak a kis családi parasztgazdaságoknak, ezek fennmaradására 2001-ben hozta létre egy házaspár azt a mozgalmat, melynek neve: Association pour le Maintien d'une Agriculture Paysanne (AMAP, Szövetség a Paraszti Mezőgazdaság Fenntartásáért). Az alapító tagok megfogalmazták az AMAP chartá-t, amely szabályozza a működés etikai és termelési alapelveit, melyet minden a rendszerben értékesítő gazdának és fogyasztónak szem előtt kell tartania. Az Egyesült Királyságban is dinamikusan fejlődnek a helyi CSA-k, a gazdák és a fogyasztók között igen erős szolidaritás alakult ki (Magyari, 2016). Magyarországon az első kezdeményezés 1999-ben indult „Nyitott kert” néven, melyet a gödöllői Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézetével együttműködve Matthew Hayes hozott létre (Réthy & Dezsény, 2013).

2.2. Közösségi gazdálkodás ma Magyarországon

Magyarországon, bár lassan 23 éve jelent meg az első ilyen típusú kezdeményezés, még nagyon kevés információ és adat áll rendelkezésre ezekről a gazdaságokról.

Csehországban, Ostravában 2016. szeptember 16-án Görögország, Németország, Olaszország, Spanyolország, Franciaország és Magyarország elfogadta az európai nyilatkozatot a közösségi mezőgazdálkodásról.

A nyilatkozat az alábbi alapelveket foglalja magába:

- „Felelős gondoskodás a talajról, a vízről, a magokról és más közjavakról az agroökológia elvei és gyakorlata alapján.
- Árucikk helyett közkincsnek gondolt élelmiszer.
- Emberléptékű mezőgazdálkodás, amely a helyi viszonyokon és tudáson alapul.
- Méltányos munkakörülmények és tisztességes jövedelem minden résztvevő dolgozónak.
- A környezet és az állatok jólétének tisztelete.
- Friss, helyi, szezonális, egészséges és sokszínű, mindenki számára elérhető táplálék.
- Közösségépítés közvetlen és tartós emberi kapcsolatokkal, a felelősség, kockázatok és a haszon megosztásával.
- A bizalmon, megértésen, tiszteleten, átláthatóságon és együttműködésen alapuló, aktív részvétel.
- Határokon átnyúló kölcsönös támogatás, szolidaritás.”

(Közösségi Mezőgazdálkodás Mozgalmának 3. Eu, 2016)

A fenti alapelvekből következik, hogy a mezőgazdasági közösségekben a gazdák és a tagok környezettudatosak, elkötelezettek az ökológiai, és organikus termesztés iránt. Emellett a tagok egy jól működő közösségi hálózat tagjai, akiket így a gazdákon keresztül be lehetett vonni a felmérésbe.

Hazánkban az egyik legjelentősebb szerepe a közösségi gazdálkodásban a Tudatos Vásárlók Egyesületének van, akik számos előadást, tanulmányutat, rendezvényt szerveztek már a témában, melyeknek köszönhetően ráirányult a figyelem a közösségi gazdálkodásra. Sok

fogyasztó és termelő is általuk ismerkedett meg a modellel. Több mint 10 éve tartanak képzéseket a gazdáknak és a fogyasztóknak, illetve kiadványaikkal is támogatják őket.

2.3. A közösségi gazdálkodás működése a gyakorlatban

A közösségi gazdálkodás úgy működik, hogy a csoport fogyasztó tagjai szerződést kötnek a gazdálkodóval, miszerint egy éven keresztül, előre meghatározott helyen és időpontokban a gazda friss, szezonális zöldségeket szállít a vevőknek, amit vagy saját maga termel meg, vagy megbízható forrásból szerez be. A közösség tagjai részére ezáltal a gazda személye egyfajta biztosíték arra nézve, hogy a zöldségek, gyümölcsök, fűszerek termesztési módja megfelel annak, amiben előzőleg szóban/szerződésben megállapodnak.

A gazdák között van bio minősítéssel rendelkező, átállásos és olyan is, aki, bár nem minősített bio termesztő, de a gyakorlatban ennek megfelelő földművelést folytat. Az egész évre szóló megállapodás a gazdáknak biztos, kiszámítható jövedelmet biztosít, a vásárlók részére pedig megbízható forrásból egész évben friss zöldség kerül kiszállításra. A rendszer fontos eleme, hogy a gazdák és a fogyasztók közösséget alkotnak. A 2022-es extra mértékű inflációt minden közösség a maga módján orvosolta, volt olyan közösség, ahol az év eleji áremelés miatt a gazdák már nem terhelték tovább a veszteségüket a tagokra, és volt olyan közösség is, ahol a tagok részt vállaltak a gazdák veszteségéből, becsületkassza alapon.

3. Anyag és módszertan

A kutatásom alanyaival is egy, a Tudatos Vásárlók Egyesülete (TVE) által szervezett közösségi találkozón tudtam megismerkedni, mivel náluk volt egységes nyilvántartás a termesztről, ami nagyban megkönnyítette a kapcsolatfelvételt.

2023. február 28-án tartott a Tudatos Vásárlók Egyesülete egy Családi napot, amelynek a közösségi mezőgazdálkodás volt a témája. A program első felében a gazdálkodók részére szerveztek szakmai programokat, a második részében pedig az érdeklődőknek volt lehetősége kreatív programokon részt venni és megismerkedni a gazdákkal. Itt tudtam én is a jelenlévő gazdákkal beszélni, megismerni őket, a közösségüket, a problémáikat. A dolgozatban szereplő információk, következtetések ebből kifolyólag a kérdőívekre adott válaszok mellett a gazdákkal folytatott beszélgetésekből származnak.

A vizsgálatomhoz Google Forms segítségével készített kérdőívet használtam. Tekintettel arra, hogy a közösségi gazdálkodásnak az egyik fő alappillére, hogy a gazdák és a tagok együttműködjenek, fontosnak tartottam, hogy mind a két oldal igényeit, véleményét felmérjem. Először a Gazdáknak készült kérdőívet küldtem körbe, melyben lehetőséget adtam a gazdáknak, hogy kérdéseket fogalmazzanak meg a tagok számára. A TVE nyilvántartásában szereplő 20 gazdaságból 13 küldte vissza kitöltve a kérdőívet (1. sz. melléklet). Négy gazda élt a plusz kérdések lehetőségével, mely kérdéseket beépítettem a tagoknak szánt kérdőívbe.

A tagoknak készített kérdőívet (2. sz. melléklet) a gazdák továbbították a saját tagjaik számára. Összesen 114 válasz érkezett 12 különböző gazdaságból. Mivel nem rendelkezem pontos információval a tagok számáról és demográfiai összetételéről, a kutatás nem tekinthető reprezentatívnak.

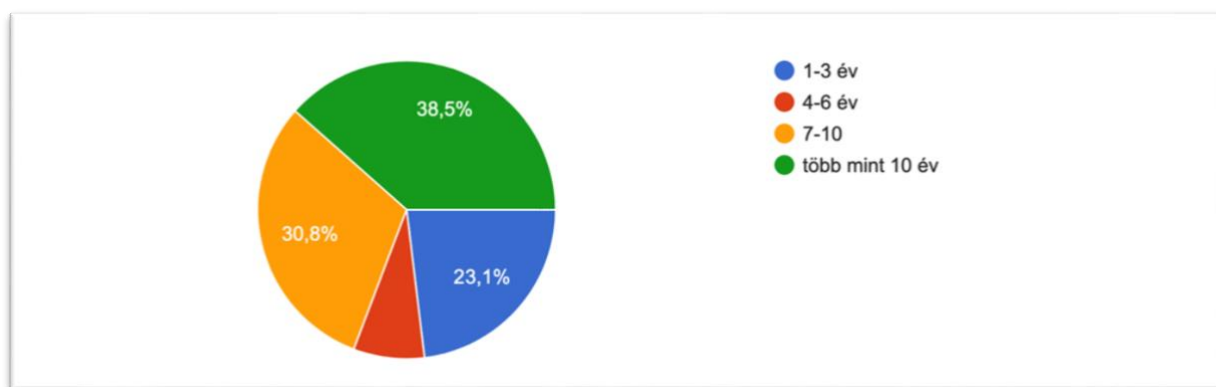
4. Vizsgálati eredmények és értékelésük

4.1. Gazdák által kitöltött kérdőív elemzése

A Gazdáknak szánt kérdőívet 20 közösségnek küldtem ki, ebből 13 helyről érkezett vissza válasz. Az alábbiakban a gazdától érkezett válaszokat ismertetem.

1. kérdés: Mikor kezdtétek a közösségi gazdálkodást?

A gazdaságok száma intenzív növekedést mutat, 2020 és 2023 között 5 gazdaság alakult (Czeglédi, dátum nélk.) (1. ábra).

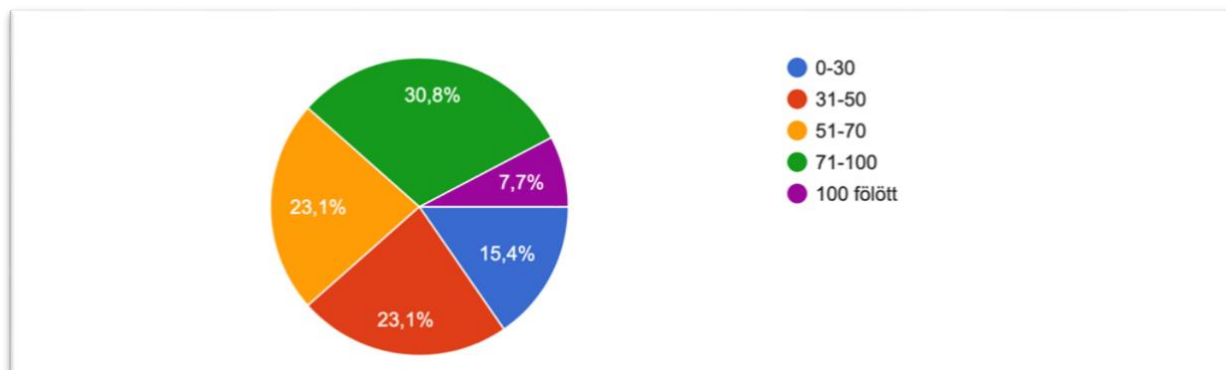

1. ábra A közösségi gazdálkodás kezdete; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

A válaszadók közel negyede az elmúlt három évben indította el a gazdaságát.

2. kérdés: Hány tagotok van jelenleg?

A közösségek létszáma nagy mértékben függ a gazdálkodás kezdetétől, a gazdaság méretétől (2. ábra).

2. ábra A gazdaságok létszáma; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

Az átlagos taglétszám 30 és 100 fő között van, 100 fő feletti taglétszámmal csak egy közösség rendelkezik a válaszadók közül.

3. kérdés Mennyire fontos a számotokra a kiszámíthatóság, a biztos bevétel?

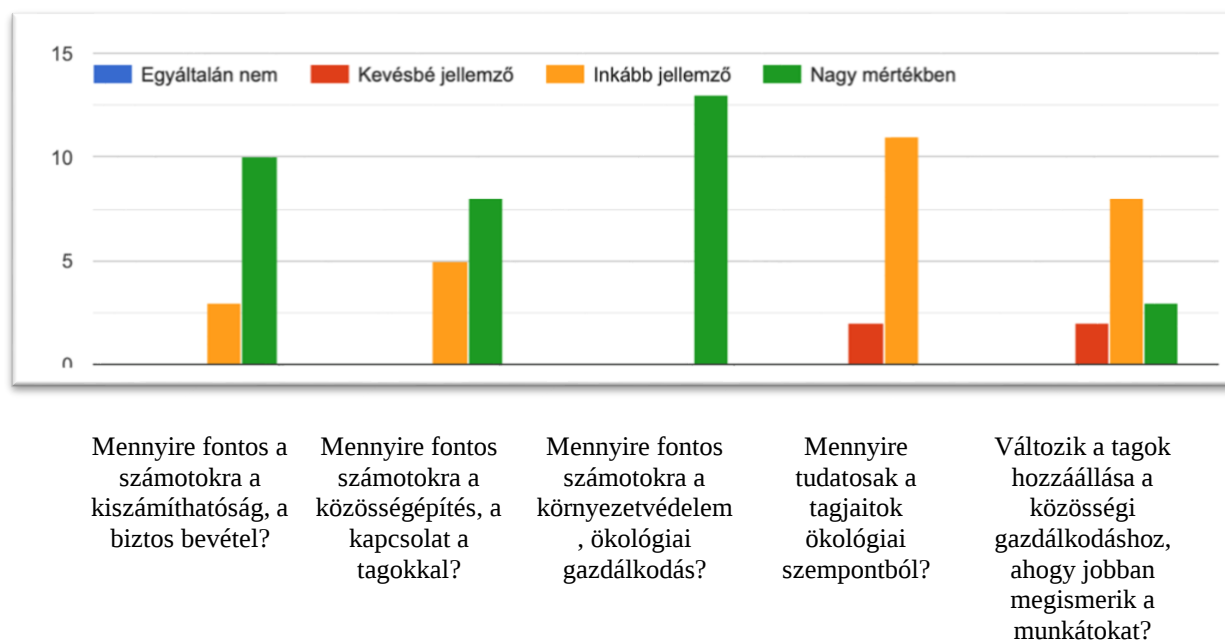
4. kérdés Mennyire fontos számotokra a közösségépítés, a kapcsolat a tagokkal?

5. kérdés Mennyire fontos számotokra a környezetvédelem, ökológiai gazdálkodás?

6. kérdés Mennyire tudatosak a tagjaitok ökológiai szempontból?

7. kérdés Változik a tagok hozzáállása a közösségi gazdálkodáshoz, ahogy jobban megismerik a munkátokat?

A fenti kérdések a gazdák motivációjának felmérésére vonatkoztak, illetve arra, hogy ők hogyan értékelik a tagjaik környezettudatosságát (3. ábra).

3. ábra A gazdák és a tagok motivációi; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

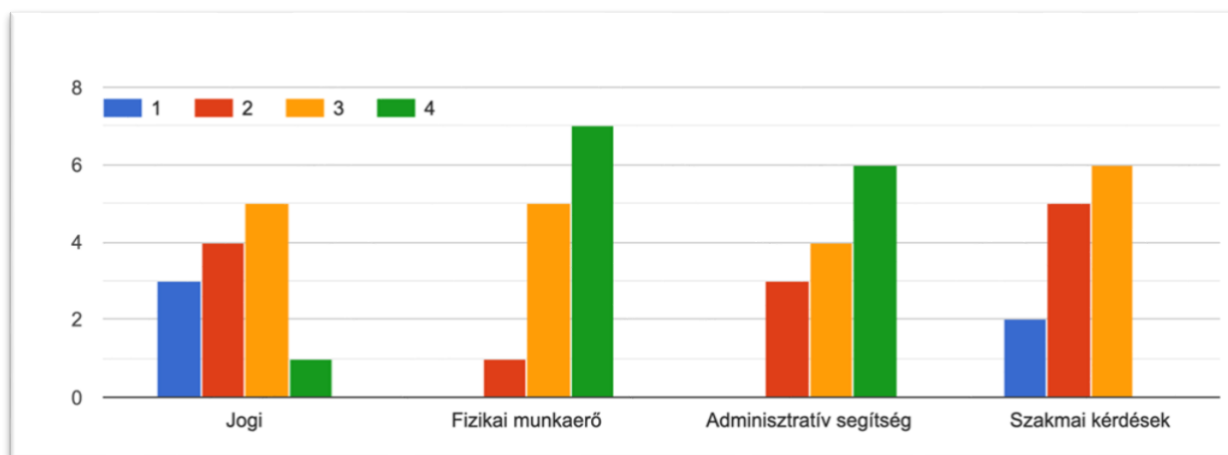
A gazdák számára a környezetvédelmi, ökológiai szempontok a legmeghatározóbbak, a biztos bevételt is megelőzik, emellett jellemző még a közösségépítés fontossága. A gazdák 85%-a szerint tagjaik inkább tudatosak, és 85%-uk úgy látja, hogy változik a tagok hozzáállása ahogy jobban megismerik a munkájukat.

8. kérdés Milyen mértékben lenne szükségetek az alábbi területeken segítségére?

1-egyáltalán nem, 4 nagyon nagy szükség lenne

- Jogi segítség
- Fizikai munka
- Adminisztratív feladatok
- Szakmai kérdések

Ez a kérdés arra irányult, milyen, a tagok által is elvégezhető munkák segítenék a gazdákat, ezáltal a közösséget (4. ábra).

4. ábra A gazdák igényei; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

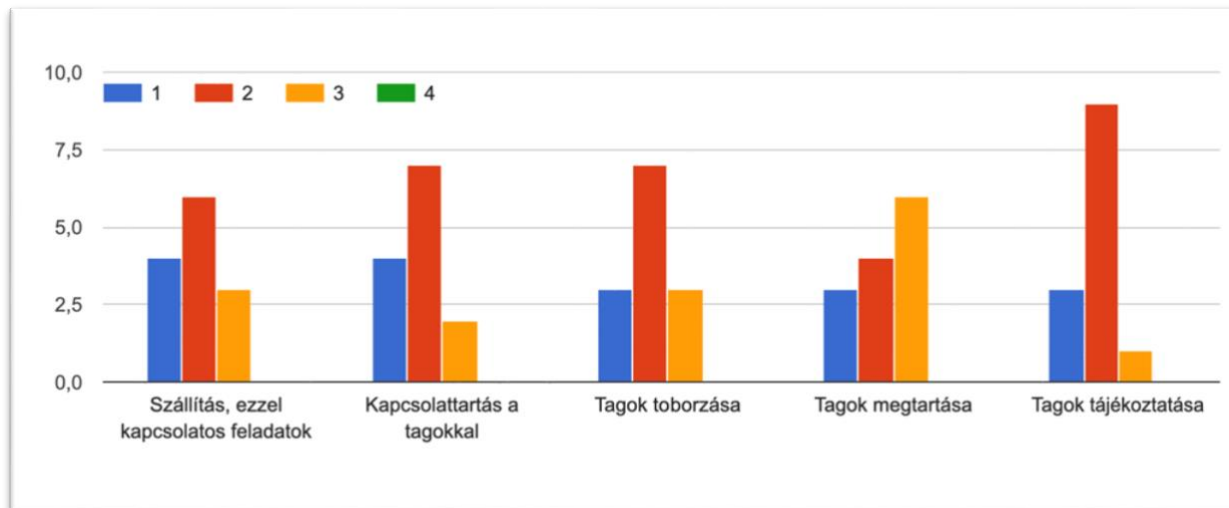
A gazdák számára a legnagyobb igény a fizikai munkára lenne, erre a kérdésre a gazdák 92,3%-a adott pozitív választ. A globalizáció egyik hatása, hogy egyre több fiatal költözik a városokba a jobb élet reményében, emiatt a vidék elnéptelenedik, a mezőgazdaságban dolgozók átlagéletkora emelkedik. A technológia fejlődésével ugyan csökken az élőmunka iránti igény, viszont nő a képzett szakemberek iránti kereslet. Idénymunka területén is komoly hiány jelenik meg (Anon., 2017).

Adminisztratív segítségre a gazdák 76,9%-ának lenne szüksége, míg jogi kérdésekben megoszlik az igény, szakmai segítséget pedig nem egészen a gazdák fele (46,1%) tudna hasznosítani.

9. kérdés: Mennyire okoznak nehézséget az alábbi feladatok?

1 egyáltalán nem, 4 nagy nehézséget okoz

A felvetett kérdésekből, mint a szállítás, a kapcsolattartás a tagokkal, a gazdák a tagok tájékoztatását és a tagtoborzást nem érzik jelentős problémának (5. ábra).

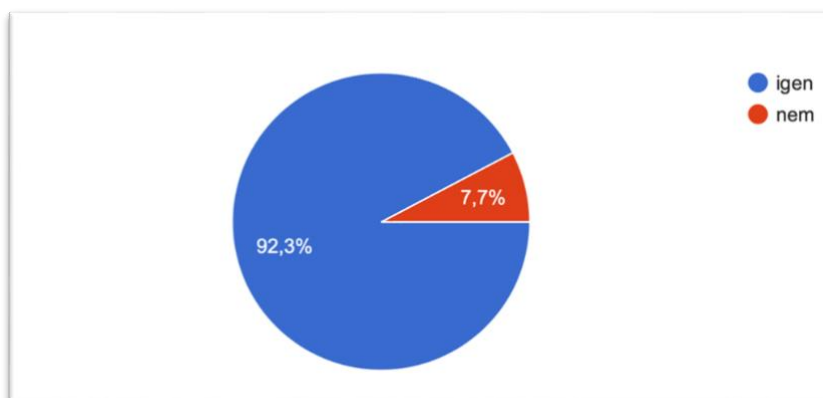

5. ábra A Gazdák nehézségeinek felmérése; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

A tagok megtartását érdemes megemlíteni, mely a Gazdák 46,1%-ának okoz nehézséget. Az adatok alapján a tagok megtartása valóban problémát jelent, amin, a tagokkal való pontosabb, intenzívebb kommunikáció segíthet.

10. kérdés: Termesztetek gyógy- és fűszernövényeket?

A gazdák 92%-a nem csak zöldségeket tesz a kosarakba (6. ábra).

6. ábra Gazdák válaszadási aránya a gyógy- és fűszernövény termesztési kérdésre; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

A gyógy- és fűszernövénytermesztéssel is foglalkozó gazdák 100%-a termeszt bazsalikomot és kaporot, 75%-a mentát, oregánót, tárkonyt és kakukkfűvet, 67%-a citromfűvet, 50%-a borsikafűvet, 42%-a édesköményt, 33%-a kamillát és zsályát, 23%-a majorannát, 15%-a

metélőhagymát, rozmaringot, koriandert és metélő fokhagymát, 8%-a körömvirágot, borágót, izsópot, snidlinget, muskotály zsályát. a hagyományos, közismert növények mellett érdekes új növények is megjelentek, mint a tulsi bazsalikom, és a shiso.

Van olyan gazdaság, ahol gyűjtésből zamatos turbolya és medvehagyma is kerül a kosarakba. A megtermelt gyógy- és fűszernövényeket, a gazdák 75%-a feldolgozás nélkül, 25%-a valamilyen feldolgozás (csomagolás, szárítás) után adja át.

A gazdák az alábbi kérdéseket fogalmazták meg a tagok felé:

1. Mi az, amivel kapcsolatban több információt szeretnének kapni?
2. Információkat a tagok háttéréről, pl.: mit dolgoznak, miért választották a közösségi rendszert?
3. Elégedettek-e zöldségdobozokkal?
4. Milyen hatással volt a tagok étkezési szokásaira a kosárrendszer?

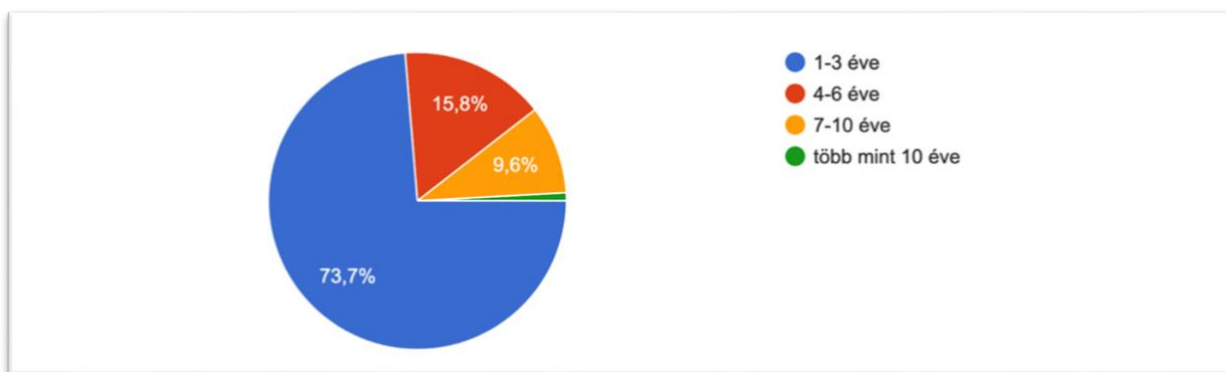
4.2. Tagok által kitöltött kérdőív elemzése

A gazdák és a tagok közti együttműködés optimalizálása szempontjából fontos megismerni a tagok motivációját, igényeit, preferenciáit, illetve háttérét. A fogyasztóknak szánt kérdőívembe beleépítettem továbbá gyógy-és fűszernövény vásárlási, -fogyasztási szokásokkal kapcsolatos kérdéseket is, hogy felmérjem a piacon rejlő potenciális lehetőségeket.

A kutatás során 12 közösségből összesen 114 válasz érkezett az alább ismertetett kérdésekre.

1. kérdés: Mióta vagy tag?

Érdekes, hogy a válaszadók nagy része az elmúlt 1-3 évben csatlakozott a közösségéhez (7. ábra).

7. ábra A tagsági idő megoszlása; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

Ez jelentheti egyrészt a drasztikus létszámnövekedést az utolsó pár évben, amihez a gazdaságok számának jelentős növekedése is hozzájárul, de utalhat arra is, ami a gazdák kérdőívéből is látszott, hogy a tagok megtartása gondot okoz, nagy a fluktuáció.

2. kérdés a közösségi gazdasághoz való csatlakozás indoklásáról szólt. Az előre megadott válaszlehetőségek közül több válasz is megjelölhető volt, melyek közül a válaszadók az alábbi %-os értékek szerint választottak:

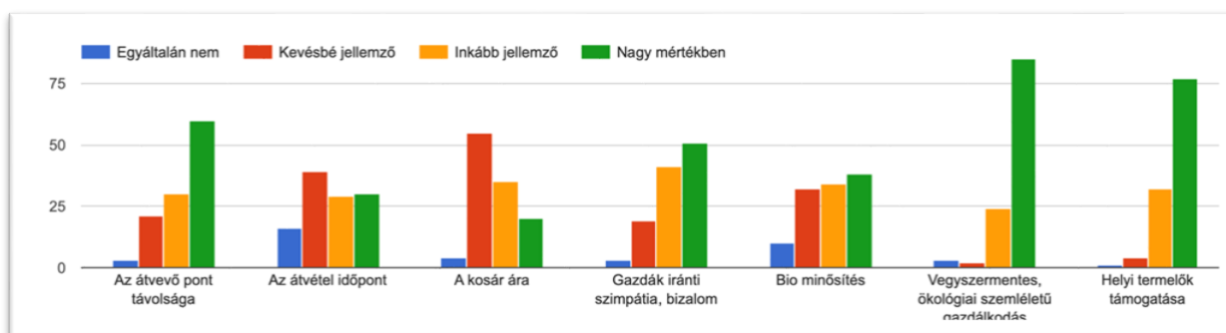
- Friss minőségi zöldségek beszerzése: 97%
- Egészséges életmód/megelőzés: 81%
- Környezetvédelmi szempontok: 67%
- Betegség: 8%

Szabad szavas válasszal is ki lehetett egészíteni a kérdést, ahol a fő indokok között szerepelt a szezonális, kreatívabb főzés és evés, a tudatosság erősödése azáltal, hogy a kapott zöldségek feldolgozását meg kell tervezni, átgondolni és előkészíteni, így rendszeresen jó minőségű étel kerül az asztalra.

3. kérdés: Mennyire voltak fontosak az alábbi szempontok a választásnál?

- Az átvevőpont távolsága
- Az átvétel időpontja
- A kosár ára
- A gazdák iránti szimpátia, bizalom
- Bio minősítés
- Vegyszermentes, ökológiai szemléletű gazdálkodás
- Helyi termelők támogatása

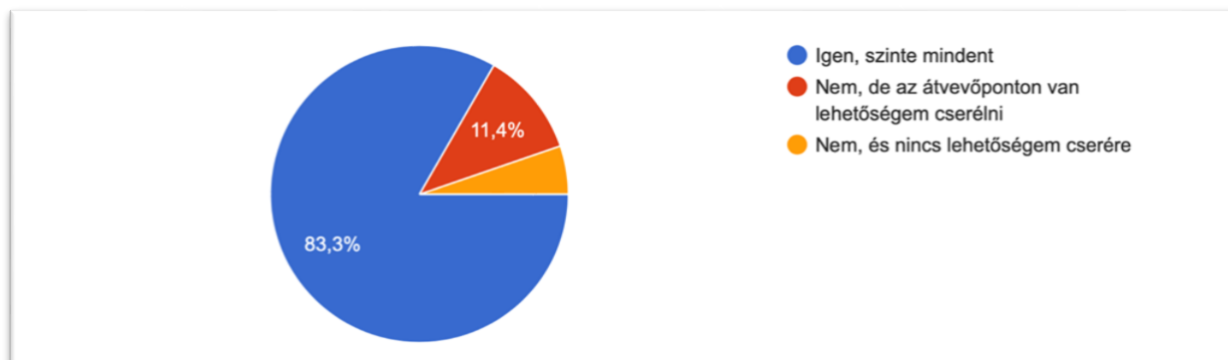
Szembeötlő, hogy a vegyszermentes, ökológiai szemléletű gazdálkodás és a helyi termelők támogatása kiemelkedően fontos szempont (8.Aábra).

8. ábra Döntési szempontok; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

Érdekes továbbá, hogy a bio minősítés kevésbé fontos a tagoknak, mint a gazdák iránti szimpátia, bizalom. Szintén figyelemre méltó, hogy a kosár ára és az átvétel időpontja csak a tagok felének releváns, míg az átvevőpont távolsága a tagok 79%-ának elsődleges szempont.

4. kérdés: Fel tudsz használni mindent, ami a kosárban érkezik?

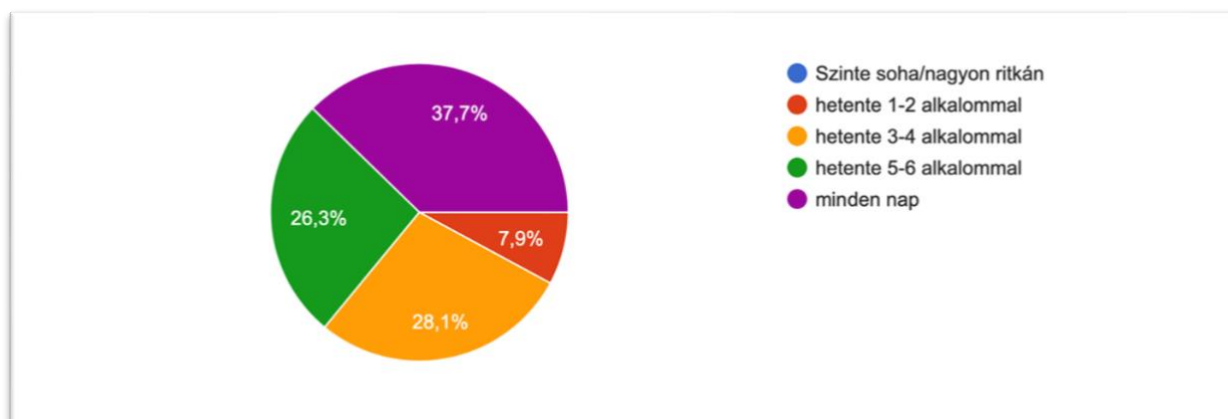

9. ábra Felhasználási arányok; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

A kérdés kapcsán fontos megemlíteni, hogy a 'nem, és nincs lehetőségem cserére' válaszokat adók olyan közösségek tagjai, melyeknél más válaszadók szerint van lehetőség cserére – ez is arra enged következtetni, hogy az információáramlás nem teljesen zökkenőmentes a rendszerben. A kitöltők 94,7%-a minden átvett (eredetileg kapott/elcserélt) élelmiszert fel tud használni, feltételezhető, hogy a fennmaradó 5,3% is csak egy részét nem tudja használni a kapott zöldségeknek (9. ábra). Ez nagyon magas arány, figyelembe véve a korábban idézett, Balogh (2021) munkásságában szereplő statisztikát az élelmiszerpazarlásról.

5. kérdés: Milyen gyakran főztök/esztek otthon készített ételt?

A válaszadók 64%-a minimum 5 alkalommal otthon készített ételt eszik, további 28,1% heti 3–4 alkalommal tesz így (10. ábra).

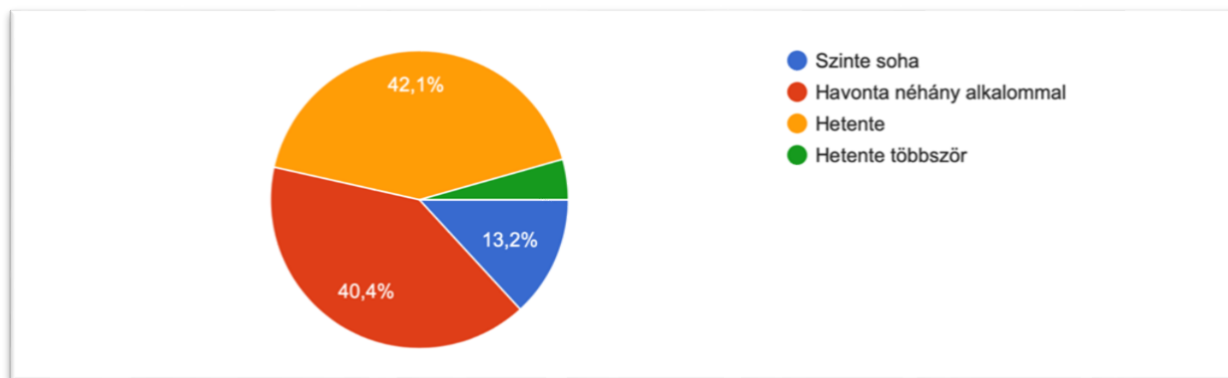

10. ábra Főzési és étkezési szokások; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

Ez megerősíti azt a feltételezést, hogy tudatosan gondolkodó, egészséges életmódra törekvő tagok alkotják a közösségeket.

6. kérdés: Vásárolsz zöldséget azon kívül, ami a kosárban érkezik?

A vásárlási szokások rávilágítanak a rendszerben még ki nem használt lehetőségekre (11. ábra).

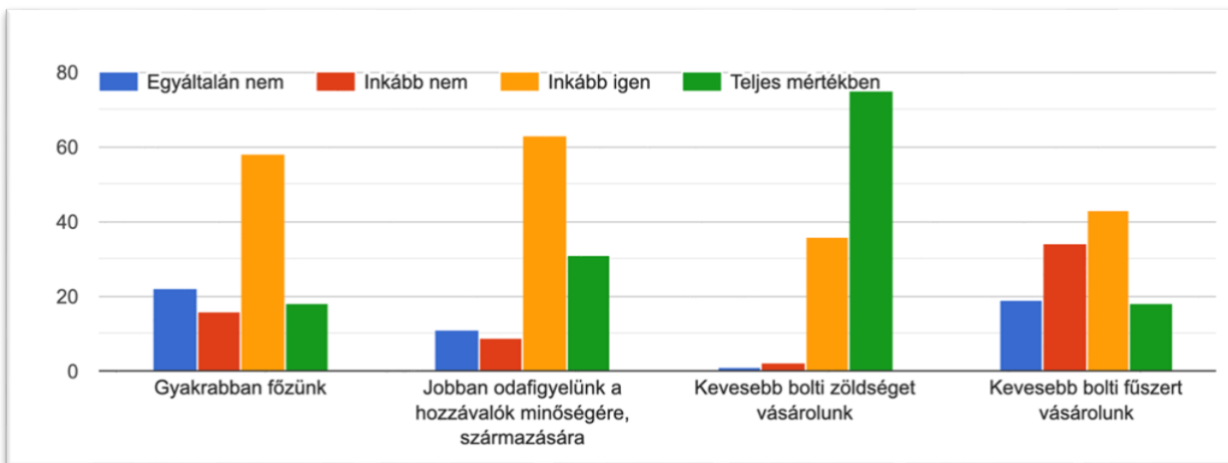

11. ábra A tagok zöldségvásárlási szokásai; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

Abból kiindulva, hogy a tagok nagy része rendszeresen vásárol zöldséget a kosárban érkezőkön felül, a gazdáknak érdemes lehet megfontolni egy saját, belső kérdőív készítését a közösségeiknek azzal kapcsolatban, hogy a hiányzó zöldségféléket (amit jelenleg máshol vásárolnak meg a tagok) megtermelhetnék-e a gazdák is, így ezen területen még bőven lehet növekedési potenciál.

7. kérdés: Mennyiben változtak a főzési/étkezési szokásaid amióta tag vagy?

A zöldségközösségek jellegéből adódóan logikus, hogy a tagok kevesebb bolti zöldséget vásárolnak, ami viszont érdekes és kiemelendő, hogy megnőtt a minőségre, származásra vonatkozó igény a tagság hatására (12. ábra).

12. ábra Főzési, étkezési szokások változása; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

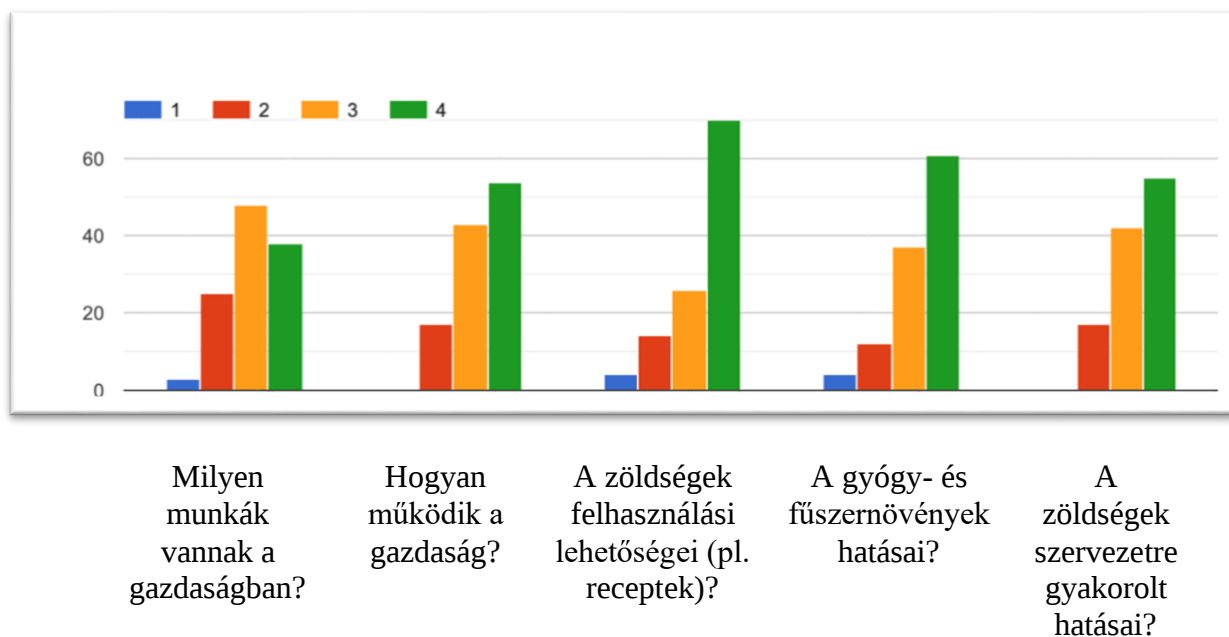
Jelentős azon válaszadók aránya (67%), akiknek a közösségbe lépéssel megváltoztak a főzési szokásai. Mivel itt a válaszadók 50%-a az 'inkább igen' lehetőséget választotta, ezen a téren lehet, hogy több tájékoztatással, recepttel, az igényeknek jobban megfelelő kosárösszetétellel még lehet javítani ezen az arányon.

8. kérdés: Egy 1-től 4-ig terjedő skálán mennyire érdekelne?

1 semennyire sem, 4 nagyon

- Milyen munkák vannak a gazdaságban?
- Hogyan működik a gazdaság?
- A zöldségek felhasználási lehetőségei (pl. receptek)?
- A gyógy- és fűszernövények hatásai?
- A zöldségek szervezetre gyakorolt hatásai?...

Összességében elmondható, hogy minden vizsgált területen érdeklődést, nyitottságot mutatnak a tagok (13. ábra).

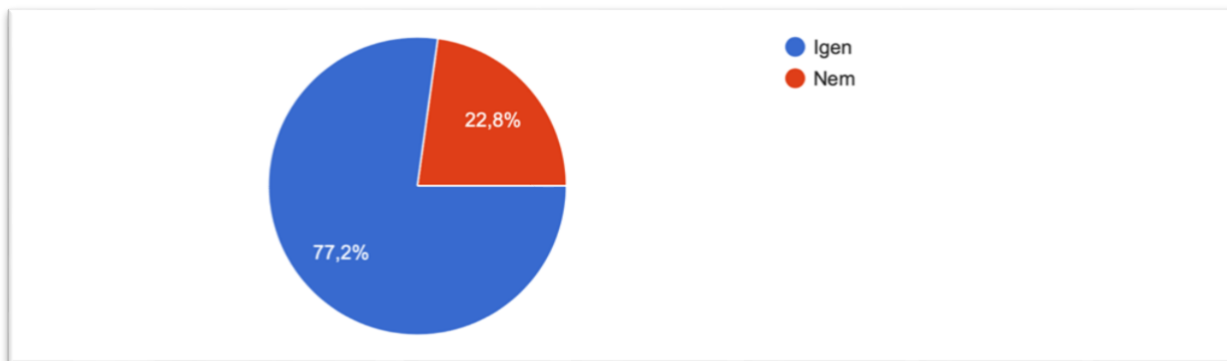

13. ábra Érdeklődés vizsgálata; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

A kérdések két irányba mutatnak - egyrészt a gazdasággal összefüggő munkák, ismeretek iránti érdeklődésre vonatkoznak, másrészt a megtermelt zöldségek, fűszerek felhasználása, hatásai iránti érdeklődést vizsgálták.

9. kérdés: Szeretnéd, ha gyógy- és fűszernövények is lennének/több lenne a kosárban?

A válaszadók jelentős érdeklődést mutatnak a gyógy- és fűszernövények iránt (14. ábra).

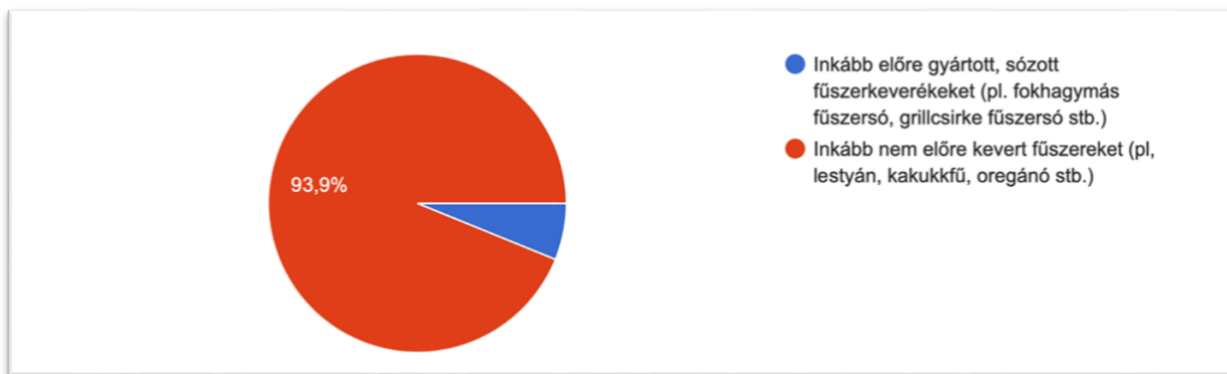

14. ábra Gyógy- és fűszernövények iránti igény felmérése; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

Érdeemes a gazdáknak figyelembe venni a tagok ezen igényét, akár további vizsgálatokkal felmérni a piaci lehetőségeket.

10. kérdés: Milyen fűszereket/fűszerkeverékeket használasz?

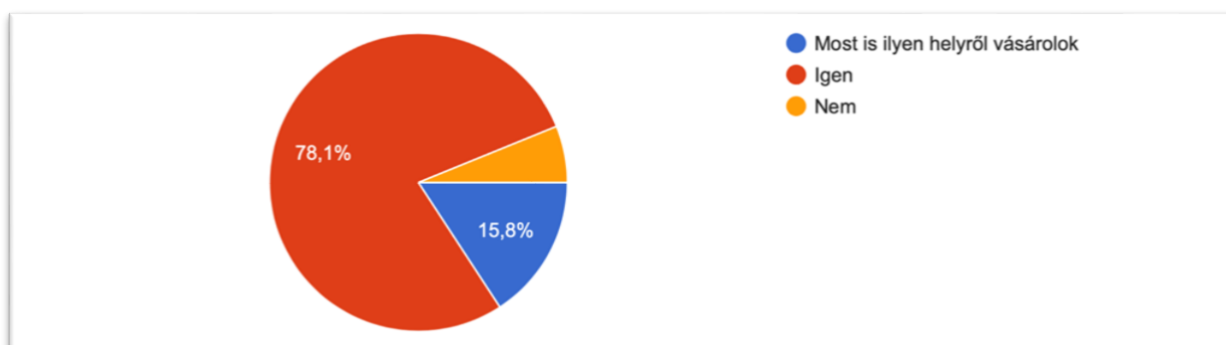
Jól mutatja a tagok tudatos törekvését az egészséges életmódra, egyben a piacon rejlő potenciált is jelzi, hogy a tagok 93,9 %-a nem vásárol egészségtelennek számító, gyakran sóval és ízfokozóval készülő fűszerkeverékeket (15. ábra).

15. ábra Fűszervásárlási szokások felmérése; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

11. kérdés: Szívesen vásárolnál megbízható kiskereskedőktől fűszereket/fűszerkeverékeket, gyógynövényeket?

A tagok 78,1%-a nyitott új, megbízható forrásból származó fűszerekre (16. ábra).

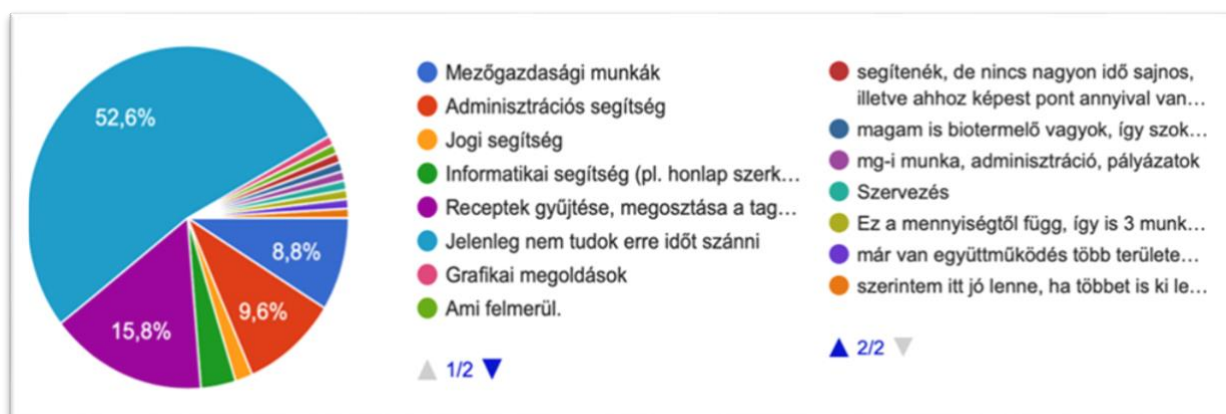

16. ábra Gyógy- és fűszernövények vásárlása iránti igényfelmérése; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

A 20. kérdésre adott válaszokkal összevetve látszik, hogy a válaszadók 93,9%-ának fontos a jó minőségű, megbízható forrásból származó gyógy-, és fűszernövény, emellett a válaszadók 78,1%-a potenciális vásárló lehet.

12. kérdés: Segítenéd a termesztoők munkáját az alábbi formák valamelyikében?

A közösségi mezőgazdálkodásban nagyon fontos a felelősségvállalás, ami megjelenhet természetbeni hozzájárulásban is (17. ábra).

17. ábra Tagok nyitottságának felmérése a Gazdák segítségére; Forrás: Google Forms (saját kutatás)

A válaszadók 52,6%-a úgy látja, jelenleg nem tud időt szánni a segítségre, 15,8% receptek gyűjtésével és megosztásával segítené, 9,6% adminisztrációs feladatokban és 8,8% mezőgazdasági munkák elvégzésében venne részt.

Az előre megadott válaszokon kívül, mint mezőgazdasági munkák, adminisztrációs, jogi, informatikai segítség, az alábbi válaszok érkeztek:

- Receptek keresése, gyűjtése

- Grafikai megoldások
- Informatikai segítség (pl. honlap szerkesztés)
- Kapcsolódó termékek más (bio)termelőkkel (pl. gyógynövények, birsalmasajt)
- Pályázatok írása.

4.3. A vizsgálati eredmények összefoglalása, értékelése

A gazdák válaszainak elemzése

Első lépésben a gazdák válaszait dolgoztam fel. Az általuk adott válaszokból egyértelmű, hogy a legfőbb motivációjuk a környezetvédelem és az ökológiai gazdálkodás. A kiszámíthatóság, a biztos bevétel és a közösséggel való kapcsolat szintén fontos szerepet játszik. A tagjaikat nem érzik teljes mértékben tudatosnak ökológiai szempontból és a változás ezen a téren sem egyértelműen pozitív a meglátásuk szerint. Ezt alátámasztják a tagok válaszai a 2. kérdésnél, ahol a legfontosabb szempont a friss, minőségi zöldség, második helyen az egészséges életmód áll, ami, ha nem is nagy mértékben, de megelőzi a környezetvédelmi szempontokat.

A gazdáknak legnagyobb mértékben fizikai munkára lenne szüksége, de adminisztratív segítség is hiányzik a többségnek. Jogi és szakmai segítségre kb. a gazdák felének lenne igénye. A 9. kérdésben felvázolt feladatok (szállítás, kapcsolattartás, toborzás, tájékoztatás, tagok megtartása) nem jelentenek nagy problémát a gazdák többségének. A tagok megtartását érdemes lehet jobban megvizsgálni, hogy itt milyen okok és problémák húzódnak meg a háttérben.

Gyógy- és fűszernövények termesztése szinte mindenhol általános, ez egyezik a felhasználók igényeivel is.

A tagok válaszainak elemzése

A csatlakozás indokaként a legfontosabb szempont a friss zöldségek beszerzése volt. Mivel ma már nagyon sok helyen lehet friss zöldséghez jutni, valószínűleg a környezetvédelmi szempontok azok, amelyek a tagokat megkülönböztetik az átlagos fogyasztótól. Ezt igazolja, hogy kiemelkedően magas értéket kapott a vegyszermentes ökológiai szemléletű gazdálkodás és a helyi termelők támogatásának fontossága.

Nagyon nagy mértékű a zöldség felhasználási arány, ami a környezettudatosságot igazolja és összefügg azzal, hogy a tagok jelentős része a hét majdnem minden napján otthon készült ételt

eszik. A főzési szokásokban jelentős változás, hogy a tagok tudatosabbá válnak, jobban megnézik a hozzávalók minőségét, így valószínűleg, amit máshol vásárolnak, ott is megjelenik a helyi, vegyszermentes termékek iránti igényük.

Kérdés, hogy a máshol vásárolt élelmiszerek megtermelhetők lennének-e a gazdaságban, vagy olyan termékekről van szó, amik nem termesztethők itthon gazdaságosan, esetleg nagyobb mennyiségre lenne igény, mint amit a gazdák kiszállítanak.

A tagok összességében érdeklődőek, nyitottak a gazdaságok működésével, a zöldségek, illetve a gyógy- és fűszernövények hatásaival, felhasználási módjaival kapcsolatban is.

A gyógy- és fűszernövény felhasználási, vásárlási szokások, a vásárlási potenciálra irányuló 11. kérdés alapján ezen a területen nagy mértékű mennyiségi és minőségi igény jelenik meg.

A tagok kicsit több mint fele úgy gondolja nem tud feladatot vállalni a közösséghez kapcsolódó munkákban, de a válaszadók közel fele szívesen segítene. A gazdák válaszából egyértelműen kiderül, hogy van igény a segítségre, aminek megszervezéséhez fontos, hogy a kereslet-kínálat egyértelmű legyen mindkét félnek. Érdemes tovább vizsgálni a kérdést, hogy milyen módszerekkel lehet javítani ezen a területen.

5. Következtetések, javaslatok

Vizsgálatom két területet ölelt fel, az egyik a közösségi gazdálkodás magyarországi helyzete, ezzel kapcsolatban az alábbi következtetésekre jutottam: a közösségi mezőgazdálkodásban mind a tagok, mind a gazdák nagymértékű környezettudatos szemlélettel rendelkeznek. A gazdák közel harmada rendelkezik bio minősítéssel, de mindegyik gazdálkodó elkötelezett az ökológiai gazdálkodás mellett.

A tagok számára a vegyszermentes zöldségek egyrészt egészségi szempontok alapján fontosak, de jelen van a tudatosság és az elkötelezettség a környezetvédelmi szempontok és a helyi gazdák támogatása iránt is. Ez lehet az a közös metszet, ami alapján a tagok és a gazdák egymásra találhatnak. A felmérésből kiderül, hogy a közösséghez csatlakozás tovább erősíti a tagokban az igényt a minőségi, helyi termények iránt. A főzési szokások átalakulását lehetne segíteni több információval az elkészítési módokról és a zöldségek szervezetre gyakorolt hatásairól. Erre egyébként lenne kapacitás a tagokban - ez egy olyan terület, ahol többen is jelezték segítő szándékukat.

A kutatási eredményeim alapján a következő javaslatokat fogalmaztam meg:

- A tagok jelentős része vásárol pluszban zöldséget, így érdemes lenne felmérni, hogy a ki nem elégített kereslet összhangba hozható-e a gazdákkal, ezért érdemes lenne pontosítani az igényeket. Az igénye kielégítése megvalósulhatna akár „kiegészítő”, vagy „extra” kosár formájában. Amennyiben van a gazdaságokban erre potenciál, úgy ez növekedési lehetőséget, profit emelkedést eredményezhet.
- Bár kiemelkedő a tagok főzési hajlandósága, receptek, felhasználási módok ismertetésével tovább lehetne erősíteni ezt a tendenciát. Ebben a visszajelzések alapján tagok szívesen részt vállalnának.
- A kommunikáció erősítése szükséges az alábbi területeken:
 - A megtermelt élelmiszerek felhasználási lehetőségei, élettani hatásai,
 - A gazdák segítség iránti igényének kifejezése, és fordítva – a tagok által szívesen nyújtandó segítség tudatosítása a gazdáknál,
 - A gazdaság működéséről szívesen tudnának meg többet a tagok, ez erősíthetné a kapcsolatot, a közösséget és növelhetné a segítő szándékot a tagokban.
- A közösségépítést valószínűsíthetően nem a gazdák tudják a legjobban megoldani, hiszen így is munkaerőhiánnyal küzdenek, de akár ilyen szerepet is vállalhatna minden közösségben egy-egy tag, aki koordinálhatná az együttműködést.

A másik vizsgált terület a gyógy- és fűszernövények vásárlási, felhasználási szokásainak felmérése volt a tagok körében. Ezen a téren egyértelműen levonható a következtetés, hogy a jelentős mértékű az érdeklődés és az igény jó minőségű alapanyagokra.

További vizsgálatokkal érdemes lenne megnézni, hogy a gazdák részéről van-e szándék és potenciál ennek a területnek a fejlesztésére. Amennyiben nincs, érdemes külső termesztőknek felmérni az igényt, hiszen egy jól bejáratott elosztási rendszeren keresztül sok fogyasztót el lehet érni.

Ezen a téren legjobban a kérdőívben is kimutatható érdeklődést lehetne kihasználni. A tagok nyitottak az új receptekre, felhasználási módokra, a növények szervezetre gyakorolt hatásira. Ezen a területen nagyon sok tudást meg lehetne osztani. Olyan gyógymódokat, recepteket, amik nagyszüleinknek még kézenfekvők voltak, mára feledésbe merültek. A gyógy- és fűszernövények használatának elterjedése hozzájárulhat egy egészségesebb, környezettudatosabb jövőhöz.

6. Összefoglalás

Egyetemi tanulmányaim alatt élesen kirajzolódott az itt felhalmozódott tudás, és a mostanában egyre terjedő földművelési, növénytermesztési módszerek közötti különbség. Engem már évek óta nagyon érdekelt a talaj megóvása, regenerációja. Ezért is voltam tag egy zöldségközösségben, ahol a környezettudatos, ökológiai növénytermesztés nagyon fontos volt. Ugyanakkor értem azt is, hogy egy rendszert nem lehet egyik napról a másikra megváltoztatni, veszélybe sodorni sok millió ember élelmiszerhez jutását. Azok a kis közösségek, akikről a záródolgozatom készült, olyanok, mintha mini kísérleti telepek, gazdaságok lennének. Egészséges élelmiszert termelnek, óvják a talajt és a környezetet, mindezt gyakorlatilag „piaci” alapon, a saját megélhetésüket biztosítva. Nagyon tisztellem ezért ezeket az embereket. A másik számomra kedves terület a gyógynövények termesztése, felhasználása. Kicsit olyan ez is mint a mezőgazdaság, meg kell találni az egyensúlyt régi és új között, harmóniába kerülni a természettel és önmagunkkal.

Ezért is választottam ezt a témát, így mindkét területet tudtam vizsgálni, és remélem, hogy egy kis lépéssel talán én is hozzájárulok a fenntartható fejlődéshez.

A közösségi mezőgazdaságokról nagyon kevés szakirodalom elérhető, nagyon kevés a tapasztalat, és az sincs igazán dokumentálva. A legtöbb információ a Tudatos Vásárlók Egyesületénél (TVE) elérhető, de ők inkább a közösségszervezéshez, csatlakozáshoz, nyújtanak információt.

Nem találtam olyan felmérést, ami a gazdák és a tagok között kapcsolatot, az igényeket, a motivációkat méri fel. Ezért lett kettős célja a záródolgozatomnak, egyrészt segíteni szerettem volna akár a jelenlegi, akár a később kezdő gazdáknak, másrészt egy nagyon környezettudatos társadalmi réteg gyógy- és fűszernövény felhasználási szokásait is fel tudtam mérni, ami a gyógynövényágazat dinamikus fejlődése szempontjából hasznos lehet az itt végző, leendő termeszőknek.

Szakirodalmi kutatásaim során megismertem a nemzetközi trendeket, a közösségi gazdálkodás eredetét, motivációit. Feltérképeztem a magyarországi viszonyokat, így jutottam el a TVE-hez, rajtuk keresztül a gazdákhöz. Először velük vettem fel a kapcsolatot, beszélgettem velük, így kiderült, hogy nyitottak a vizsgálatban való részvételre, együttműködésre. Az együttműködésünk része az is, hogy minden gazdának el fogom küldeni a teljes elemzést, illetve a tagjaik visszajelzéseit is. Első körben egy – kérésükre - rövid kérdőívet készítettem, amit a gazdák 65%-a kitöltött. Ez alapján készítettem el a tagoknak szánt kérdőívet, amiben egyrészt a közösséghez való csatlakozásuk motivációit, a felhasználási szokásaikat, azok

változását vizsgáltam, másrészt a gyógy- és fűszernövények iránti igényüket, nyitottságukat mértem fel.

A kérdőívek vizsgálatának legfontosabb eredményei: a környezettudatos magatartás mind a tagoknak és a gazdáknak egyaránt fontos, bár látszik némi eltolódás a tagoknál, ahol nem ez az elsődleges szempont. Az együttműködési lehetőségeket érdemes tovább vizsgálni. A kereslet és a kínálat egymásra hangolásában a kommunikáció erősítése segíthetne, de érdemes átgondolni ennek a megvalósítási lehetőségeit, hiszen a gazdák az idő nagy részében így is túlterheltek.

A tagok jelentős része vásárol zöldséget azon felül, amit a közösségben megtermelnek, ez is egy olyan terület, ahol még lehetne optimalizálni az együttműködést, ezzel együtt a gazdák bevételeit is.

A másik területen, a gyógy- és fűszernövények felhasználási szokásainak vizsgálata alapján egyértelműen kijelenthető, hogy az igény nagyobb, mint amit a gazdák lefednek. Ez a terület szintén érdemes további vizsgálatra, hogy közösségeken belül megtermeszthető-e a többlet igény fedezete, vagy érdemes lehet bevonni hasonló elvek mentén működő gyógy- és fűszernövény termesztőket.

7. Idézett forrásmunkák

- Balogh, M. J. (2021. április 5). *klimapolitikaiintezet.hu*. Forrás: <https://klimapolitikaiintezet.hu/cikk/elelmiszerpazarlas-csalad-elelmiszer-szemet>
- Czeglédi, A. (dátum nélkül.). *aprolepes.hu*. Forrás: <https://www.aprolepes.hu/76-hirek/470-a-kozossegi-mezogazdalkodas-modellje>
- Közösségi Mezőgazdálkodás Mozgalmának 3. Eu. (2016. 09 17). *urgenci.net*. Ostrava. Forrás: https://urgenci.net/wp-content/uploads/2016/11/Decla-HU_Europai-Nyilatkozat-a-Kozossegi-Mezogazdalkodasrol_vegleges_formazott.pdf
- Magyari, I. (2016. 06 21). *kertvarosi kamra.hu*. Forrás: <https://kertvarosikamra.hu/kozossegi-mezogazdalkodasrol-1/>
- Réthy, K., & Dezsény, Z. (2013). *Közösség által támogatott mezőgazdaság. Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet Közhasznú Nonprofit Kft. (ÖMKi).*

Internetes hivatkozások:

- INTERNET1. (dátum nélkül.). *Tudatosvasarlo.hu*. Forrás: <https://tudatosvasarlo.hu/kozossegi-mezogazdalkodas/hazai-kozossegi-gazdasagok/profigazda.hu>. (2017. április). Forrás: https://www.profigazda.hu/munkaerohiany_a_magyar_mezogazdasagban_95
- Tudatosvasarlo.hu*. (dátum nélkül.). Forrás: <https://tudatosvasarlo.hu/europai-nyilatkozat-kozossegi-mezogazdalkodasrol/>
- Tudatosvasarlo.hu*. (dátum nélkül.). Forrás: <https://tudatosvasarlo.hu/europai-nyilatkozat-kozossegi-mezogazdalkodasrol/>

8. Mellékletek

1.sz. melléklet: A gazdáknak küldött kérdőív

Melyik a te közösséged?

Mikor kezdtétek a közösségi gazdálkodást?

1-3 év

4-6 év

7-10

több mint 10 év

Hány tagotok van jelenleg? (Mindegy, hogy kis vagy nagy doboz)

0-30

100 fölött

31-50

51-70

71-100

Továbbítanád majd a fogyasztóknak szánt kérdőívet a tagjaidnak?

Igen

Nem

A közösségi gazdálkodás előnyeinek, a tagok hozzáállásának értékelése.

Mennyire fontos számotokra a kiszámíthatóság, biztos bevétel?

Mennyire fontos számotokra a közösségépítés, kapcsolat a tagokkal?

Mennyire fontos számotokra a környezetvédelem, ökológiai gazdálkodás?

Mennyire tudatosak a tagjaitok ökológiai szempontból?

Változik a tagok hozzáállása a közösségi gazdálkodáshoz, ahogy jobban megismerik a munkátokat, problémákat?

Milyen mértékben lenne szükségetek segítségre az alábbi területen? (1-egyáltalán nem, 4-nagyon nagy mértékben)

Jogi

Fizikai munkaerő

Adminisztratív segítség

Szakmai kérdések

Mennyire okoznak nehézséget az alábbi feladatok? (1-egyáltalán nem, 4-nagy nehézséget okoz)

Szállítás, ezzel kapcsolatos feladatok

Kapcsolattartás a tagokkal

Tagok toborzása

Tagok megtartása

Tagok tájékoztatása

Termesztetek gyógy-és fűszernövényeket?

Igen

Nem

Mit termesztetek ezek közül?

Menta

Citromfű

Bazsalikom

Oregano

Tárkony

Kakukkfű

Kapor

Borsikafű

Kamilla

Édeskömény

Levendula

Egyéb

Feldolgozzátok valamilyen formában ezeket a növényeket? (Pl. tisztítás, szárítás, csomagolás stb.)

Igen

Nem

Van olyan kérdés, amit szívesen feltennél a tagjaidnak? (szabad szavas válasz)

2. sz. melléklet: A tagoknak küldött kérdőív

Melyik közösségnek vagy tagja?

Mióta vagy tag?

1-3 éve

4-6 éve

7-10 éve

több mint 10 éve

Miért lettél tagja a közösségnek? Több válasz is megjelölhető.

Egészséges életmód/megelőzés

Friss, minőségi zöldségek

Környezetvédelmi szempontok

Mennyire voltak fontosak az alábbi szempontok a választásnál?

Az átvevő pont távolsága

Az átvétel időpont

A kosár ára

Gazdák iránti szimpátia, bizalom

Bio minősítés

Vegyszermentes, ökológiai szemléletű gazdálkodás

Helyi termelők támogatása

Fel tudsz használni mindent, ami a kosárban érkezik?

Igen, szinte mindent

Nem, de az átvevőponton van lehetőségem cserélni

Nem, és nincs lehetőségem cserére

Milyen gyakran főztök/esztek otthon készített ételt?

hetente 1-2 alkalommal

hetente 3-4 alkalommal

hetente 5-6 alkalommal

minden nap

Mennyiben változtak a főzés/étkezési szokásaid amióta tag vagy?

Gyakrabban főzünk

Jobban odafigyelünk a hozzávalók minőségére, származására

Kevesebb bolti zöldséget vásárolunk

Kevesebb bolti fűszert vásárolunk

Egy 1-től 4-ig terjedő skálán mennyire érdekelne...

(1 - Semennyire, 4 - Nagyon)

Milyen munkák vannak a gazdaságban?

Hogyan működik a gazdaság?

A zöldségek felhasználási lehetőségei (pl. receptek)?

A gyógy- és fűszernövények hatásai?

A zöldségek szervezetre gyakorolt hatásai?

Szeretnéd, ha gyógy- és fűszernövények is lennének/több lenne a kosárban?

Igen

Nem

Mi az ami hiányzik, vagy amiből többet szeretnél kapni? (szabad szavas válasz)

Vásárolsz zöldséget azon kívül, ami a kosárban érkezik? Ha igen, milyen gyakran?

Havonta néhány alkalommal

Hetente

Hetente többször

Szinte soha

Milyen fűszereket/fűszerkeverékeket használsz?

Inkább előre gyártott, sózott fűszerkeverékeket (pl. fokhagymás fűszersó, grillcsirke fűszersó stb.)

Inkább nem előre kevert fűszereket (pl. lestyán, kakukkfű, oregánó stb.)

Szívesen vásárolnál megbízható kistermelőktől fűszereket/fűszerkeverékeket, gyógynövényeket?

Igen

Most is ilyen helyről vásárolok

Nem

Segítenéd a termeszők munkáját az alábbi formák valamelyikében?

Adminisztrációs segítség

Grafikai megoldások

Informatikai segítség (pl. honlap szerkesztés)

Jogi segítség

Mezőgazdasági munkák

Receptek gyűjtése, megosztása a tagokkal

Szervezés

NYILATKOZAT

Alulírott Gombor Anna Mária, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gergikon Campus, Gyógy- és fűszernövények szak nappali/levelező* tagozat végzős hallgatója nyilatkozom, hogy a dolgozat saját munkám, melynek elkészítése során a felhasznált irodalmat korrekt módon, a jogi és etikai szabályok betartásával kezeltem. Hozzájárulok ahhoz, hogy Záradolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom egyoldalas összefoglalója felkerüljön az Egyetem honlapjára és hogy a digitális verzióban (pdf formátumban) leadott dolgozatom elérhető legyen a témát vezető Tanszéken/Intézetben, illetve az Egyetem központi nyilvántartásában, a jogi és etikai szabályok teljes körű betartása mellett.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: Balatonkeresztúr 2023. év 05. hó 01. nap

Hallgató

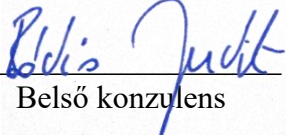
KONZULTÁCIÓS NYILATKOZAT

A Gombor Anna Mária (hallgató Neptun azonosítója: C1HN3E) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfólió¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védelemre javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem³

Kelt: Keszthely, 2023. május 02.

Belső konzulens

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendó.

³ A megfelelő aláhúzendó.